

Zamyšlení nad osmdesátinami Masarykova onkologického ústavu

Žaloudík J.

Letos v lednu uplynulo 80 let od vzniku onkologického ústavu na Žlutém kopci v Brně. Slavnostně byl otevřen 15. ledna 1935, o týden později, 21. ledna, byl přijat první pacient. Název ústavu se pod vlivem okolností měnil – Dům útěchy, Masarykův radioléčebný ústav, Onkologický ústav KÚNZ, Výzkumný ústav klinické a experimentální onkologie a nyní už pětadvacet let Masarykův onkologický ústav. Ústavem prošly miliony návštěv, pacientů potřebných a doufajících. Dodnes je ústav jediným plně specializovaným pracovištěm komplexní onkologické péče v České republice. Zároveň je tak naším jediným reprezentantem tohoto typu zařízení v Organizaci evropských onkologických ústavů (OECI). V evropských zemích je takových ústavů kolem 70, mnoho desítek podobně zaměřených institucí určuje vývoj onkologie ve Spojených státech amerických a v celém medicínsky vyspělém světě.

Uznání za vizi a úsilí si zaslouží jak zakladatelé, tak postupně všichni pracovníci, kteří se na jeho rozvoji do současné podoby podíleli a dále podílejí. Jde již o komplex šesti pavilonů naplněných moderními technologiemi, s 250 lůžky

a bezmála 900 zaměstnanci, s 13 odbornými klinickými odděleními a integrovanou výzkumnou základnou RECAMO (Regionální centrum pro aplikovanou molekulární onkologii). A to vše je na Žlutém kopci věnováno pouze boji s nádory. Je s podivem, že ambice vybudovat podobné zařízení kdekoli jinde v Českomoravskoslezsku nebyly a dosud nejsou. Při současné koncepční vyprázdňenosti dis-agregovaného zdravotnictví nejsou ani na předaleký dohled. Česká onkologie se spokojila s disperzí svých různých záhumenků ve fakultních a krajských nemocnicích, naštěstí aspoň z nouze pojmenovaných jako komplexní onkologická centra (KOC), což napomohlo k soustředění ozařovací techniky a stanovení jakýchsi pravidel pro užití nákladných protinádorových léků. Centrové léky nám tak přinesly do života vlastně spíše centra léková, organizačně i mentálně. Čekali jsme asi víc, třeba garanci sítě. Hlavní ambicí center se stalo uvádět do tuzemské praxe nové protinádorové preparáty ze zahraničí, povídat si o nich podle dodaných firemních materiálů a vyhodotnovat jejich úhradu pojišťovny. Mnohým to pro pocit úspěchu stačí. Dodavatelé

i plátcí jsou rádi. Nadčasová vize celého kontextu onkologie chybí. Zůstala jen ta formálně vyhlásková. Zhodnotí to až dějiny, pokud se rozpomenou.

Ve 30. letech minulého století vznikl brněnský ústav z mnohem komplexnější vize pokroku, z bystrého rozpoznání trendů, citlivého vnímání společenské potřeby, ovšem i ze vzdoru vůči zaběhlé rigiditě, pohříchu i akademické. Vznikal také z mezinárodní inspirace podobnými ústavu v německém Heidelbergu, francouzském Villejuif či švédském Stockholmu. Předbíhal události v onkologickém dění u nás a v jistém smyslu je předbílá stále. U jeho zrodu stála pouhá občanská iniciativa Spolku Domu útěchy živěná však cílevědomou energií paní Lucie Bakešové, aktivistky se silným sociálním cítěním, vlastenky s intuicí, etnografky a spolupracovnice Leoše Janáčka. Byla také přítelkyní Alice Masarykové, což nepochybně pomohlo ke kontaktu s Nadací prezidenta Masaryka i jeho osobnímu zájmu o projekt. Lucie Bakešová byla matkou docenta Jaroslava Bakeše, Moraváka, žáka vídeňského profesora Alberta, chirurga s mezinárodním rozhledem, jehož vidění světa bylo malé Brno poně-

Obr. 1. Masarykův onkologický ústav v roce 1935.

Obr. 2. Masarykův onkologický ústav v roce 2014.

kud malé. Ale přesto, nebo právě proto v něm vznik ústavu prosadil navzdory trvalému odporu mnohých pánů profesorů tehdejší nové Masarykovy univerzity. Ti se cítili mít monopol na znalost „kancerologie“, jak byla onkologie až do 50. let minulého století odborně nazývána. Na nějaký Žlutý kopec na okraji Brna (nyní už v jeho centru), dřívější středověký příměstský popravič vrch, mimo dosah zasvěcených kněží prý věda a pokrok ve věci rakoviny nepatřily. Nicméně stalo se, z vůle lidu (jako málokdy) a osvícených osobností (jako obvykle), a ústav byl v pětatřicátém roce otevřen. Stavba přišla na 10 milionů korun, čtvrtinu poskytla Masarykova nadace, další čtvrtinu Bakešovi z rodinného majetku, včetně prodeje statku v blízkém Ořechově, polovinu nasbíral mezi občany Spolek Domu útěchy. Docent Bakeš se otevření ústavu nedožil, Lucie Bakešová zemřela jen pár měsíců poté.

Pochodeň osvíceného konání zvedli další. Profesor Richard Werner, onkolog z Heidelbergu, zakladatel časopisu *Strahlentherapie*, se jako Žid rodem z Jeseníka uchýlil do Brna před bujícím německým nacizmem a stal se prvním klinickým ředitelem ústavu. Ani jeho však neměli brněnští páni profesori moc rádi, byl to pro ně cizí element, příliš německý, příliš židovský, kosmopolitní, příliš znalý eurosvěta kolem a málo na nich závislý. Již od počátku měl však ústav atypicky ředitele dva. Druhým byl vědecký ředitel profesor Morávek, po válce pak děkan brněnské přírodovědecké fakulty. Ústav byl tedy hned po svém zrodu odkojen doktrínou neoddělitelnosti práce klinické a výzkumné, vnímání cílů lokálních i globálních, což mu zůstalo. Profesora Wenera „ubytovali“ okupanti hned v roce 1939 v Terezíně, kde po letech útrap až před koncem války v únoru 1945 zemřel.

Nová poválečná doba přinesla nové impulzy a přilákala do ústavu celou plejádu osobností, jako byl další ředitel radiolog docent Šprindrich, postupně však i experimentálně orientovaní profesori Švejda, Brada a Čaha, klinici Kolář, Polák, Kotas a mnoho dalších. Čtění-nechtění ústav byl ovšem znovu zpochybňován ve své integritě i republikové jedinečnosti, takže se přihodilo, že jeho výzkumná část byla dána ke správě bratislavskému Ústavu experimentálnej

onkológie a z klinických kapacit si zřídil Krajský ústav národního zdraví pouhé onkologické oddělení, neboť vyčnívání se nenosilo. Lékaři ústavu se však dále velmi produktivně a novátorsky bavili, třeba pravidelnými pátečními výjezdy onkopreventivního autobusu po moravském venkově, kde v hojně míře odhalovali zjevná nádorová onemocnění přímo v terénu a nemocné aktivně zvali k léčbě do ústavu. Otcové-zakladatelé v mnohém předběhli dobu. Za onkoprevencí teď už občané dojíždějí do ústavu sami svými automobily, za občany naopak jezdí s osvětou už jiní zábavní činitelé, zvláště předvolebně.

Další nová doba, spojená podle národního zvyku s vyhazovými, posunula univerzitního patologa profesora Švejdu definitivně na ústav a od roku 1976 se stal ředitelem ústavu s nově vybojovaným celostátním pověřením pod hlavičkou Výzkumný ústav klinické a experimentální onkologie. Následovalo 10 zlatých let nadšeného rozvoje spojeného mezi jiným i s vývojem a výrobou nových cytostatik v brněnském podniku Lachema. Byla to doba tuzemské cisplatin, karboxyplatin, tamoxifenu, dakarbazinu, také počátků onkologického registru, zahájení tradice celostátních Brněnských onkologických dnů, doba primářů Mechla, Konečného, Maliře, Tačeva, Kabely. A také prvních ústavních onkochirurgů Kubeše, Reisingera, Pačovského, Strnada či onkogynekologů Kučery, Ptáčkové, Kopečného, Zatočila, když rodící se koncept klinické onkologie znovu rozpoznal význam operační léčby spojené s onkologií radiační, interně-medikamentózní a diagnostickou. Byla to i doba nových impulzů v experimentálních činnostech za profesora Kovaříka, Vermouska, Langa, Bártka. Ústav pak přežil ještě anexi do hybridního a dysfunkčního Ústavu medicínského výzkumu v Brně, který měl integrovat onkologii, traumatologii, transplantologii a pediatrii, aniž bylo příliš jasné proč. Také toto pominutí samotě pominulo a ústav se v zase nové době etabloval snad už trvale jako Masarykův onkologický ústav, po němž však dále pošilhávali mnozí šohaji jako po nevěstě s věnem, kdykoli se cítili pozici silnější. Jenže pozice i siločáry se mění. Co ústavu nemožno vzít a co zůstává, je

stabilní vize a mise. Choice and focus. Boj s rakovinou, všemi způsoby a na všech frontách, které se namanou a uhájí. Ponechává hodnocení dalších etap raději až našim následovníkům, nelze nezmínit ještě jednu významnou proměnu ústavu v docela nedávné nové době. Tou se konečně stalo na samotném počátku 21. století přivnutí ústavu k matce Masarykově univerzitě a její lékařské fakultě. Vždyť zprvu nechtěné dítě na Žlutém kopci přežilo, dospělo, docela se chytilo a mamince, nikoli už maceše, může být jen a jen ku prospěchu zřízením specializovaných klinik, nových kapacit pro výuku i vědeckou spolupráci v mnoha oblastech výzkumu, včetně nabídky moderního technologického parku. Ředitelování na Žlutém kopci si navíc vyzkoušeli už tři bývalí děkani lékařské fakulty. To také jsme našťásti už i na divém jihovýchodě rozpoznali blaho celobrněnské kooperace, takže brněnský KOC je vlastně spíše mega-KOC, zahrnující sdružené kapacity Masarykova onkologického ústavu, Fakultní nemocnice v Brně-Bohunicích, Fakultní dětské nemocnice, Fakultní nemocnice u sv. Anny i Centra kardiologie a transplantací chirurgie. Každé toto zařízení totiž provozuje a nabízí něco pro onkologii zásadní a prospěšné, ať ve velkém, či menším, jedinečném, nebo komplementárním. Zpravidla stačí se jen domluvit. Je to v zájmu rozvoje klinické onkologie a onkologických věd, ale zejména ku prospěchu onkologicky nemocným. Obojí měli otcové a matky zakladatelé na mysli, když ústav budovali a nedali tak mentálně zahynouti nám ani budoucím, ať sami spíše bez vděku fyzicky hynuli. Nejvíce radosti by brněnskému onkologickému ústavu ovšem způsobilo, kdyby mu někdy někdo někde ve vlasti porodil podobného bratříčka nebo sestřičku. Že by si měl více s kým hrát a podrobněji si o leccems rakovinném povídat. Ale i v rámci oné zatím nedokonané onko-konfederace KOCů to docela jde. Na závěr ještě velmi nevlastní konstatační, která se k ústavu hodí: *Historia magistra vitae. E pluribus unum. – Ad multos annos, monticulus luteus brunensis!*

*prof. MUDr. Jan Žaloudík, CSc.
Masarykův onkologický ústav, Brno*